

K otázkam dejín životného prostredia (environmental history) na Slovensku

Pavel Hronček

Počiatky environmental history - environmentálnych dejín

Environmentálne dejiny sa začali formovať ako samostatný vedný odbor v 60. rokoch 20. storočia v Spojených štátoch amerických.

Vymedzenie pojmu „environmentálna história“ pochádza od Rodricka Nasha, ktorý ho prvýkrát použil v roku 1972 v štúdiu, v ktorej skúmal dopady činnosti človeka v minulosti na životné prostredie (krajinu). Tento pojem však používa veľmi úzko a skôr v negatívnom pohľade čo bolo typické pre americkú vedu v tomto období

Článok publikoval v prestížnom vedeckom časopise Pacific Historical Review:
NASH, R. 1972: American Environmental History: A new teaching frontier. In Pacific Historical Review. 1972 USA-California : California University Press, Vol. 41, Nr.3, s. 362 – 372.

Vedný odbor sa formoval pod silným tlakom rozvíjajúceho sa masového environmentálneho hnutia, ktoré vznikalo ako odpoveď na zhoršujúce sa globálne životné prostredie. Negatívne nálady boli vyvolané predovšetkým živelným, ku krajine bezohľadným rozvojom priemyslu a vznikom novej „konzumnej“ spoločnosti.

Pri vzniku environmentálnych dejín zohrala dôležitú úlohu aj americká hrdosť na svoju krajinu – prírodu a z toho vyplývajúci rozvoj prísneho tradičného ochranárstva americkej prírody a divočiny.

Pod vplyvom týchto okolností sa v prvých dvoch dekádach vyvíjali environmentálne dejiny v rovine hlbokého skepticizmu pri pohľade na ďalší osud životného prostredia a celej Zeme.

Tento pohľad sa začal meniť až koncom 80. rokov 20. storočia, kedy boli položené základy vedeckého aparátu environmentálnych dejín v novom prevratnom diele „**The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History**“ od amerického historika D. Worstera.

Prof. Donald Worster, PhD. (nar. 1941) v súčasnosti pôsobí ako emeritný profesor na katedre histórie University of Kansas.

Je považovaný za jedného z najväčších historikov súčasnosti. Hlavný vedecký výskum sústreďuje na environmentálne dejiny (Environmental history) severnej Ameriky a celého sveta.

Dlhodobu sa venoval aj výskumu amerického západu, dejinám USA v 19. a v 20. storočí, dejinám poľnohospodárstva a dejinám vedy a techniky.

V rámci svojho vedeckého zamerania publikoval stovky vedeckých prác a niekoľko monografií, ktoré patria v histórii medzi najcitovanejšie na svete.

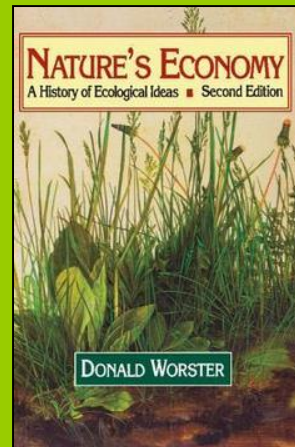
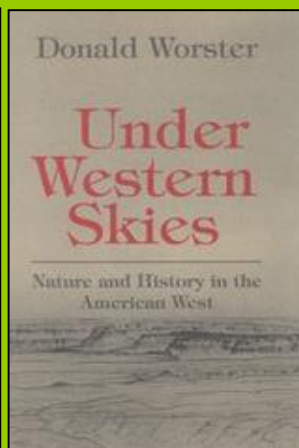
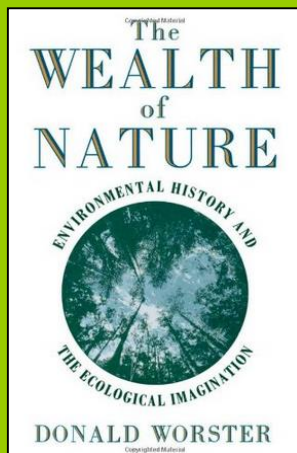
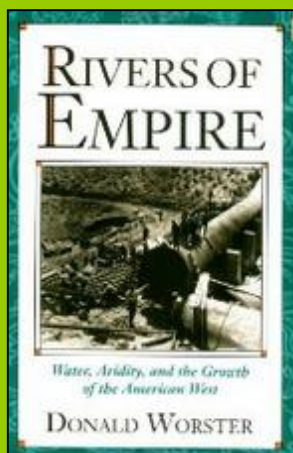
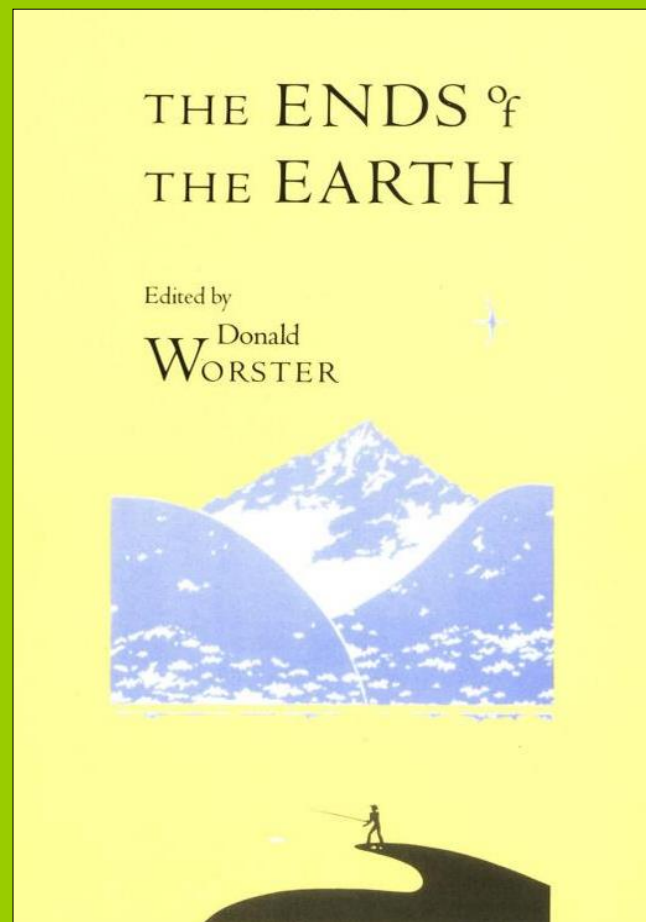
Jeho práce získali najvýznamnejšie vedecké ocenenia

Základy vedeckého aparátu environmentálnych dejín boli položené významným americkým historikom v novom prevratnom diele:

prof. Donald Worster, PhD. (nar. 1941)

WORSTER, D. ed. 1988: The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History. (Studies in Environment and History). Cambridge University Press, UK, 341 p.

V súčasnosti existuje množstvo definícií ED ako vedy, ale doposiaľ nemajú stanovenú a širokým vedeckým okruhom akceptovanú jednotnú definíciu. Tento stav vyplýva zo stále sa rozvíjajúceho vedného odboru, jeho všeobecného poznania a myšlienkovvej diverzity v odbore:

Americký historik D. Worster ich definuje takto *„Environmentálne dejiny sú tvorené vzájomným ovplyvňovaním ľudskej spoločnosti a prírodného prostredia v minulosti“*.

Výstižná sa nám javí aj definícia, ktorú sformuloval profesor histórie J. D. Hughese, ktorú môžeme preložiť nasledovne *„Environmentálne dejiny hľadajú poznanie toho, ako ľudstvo žilo, pracovalo a myslelo vo vzťahu k zbytkom prírody v priebehu zmien, ktoré priniesol čas.“*

Pre výskum environmentálnych dejín na Slovensku je dôležitá definícia, ktorú vyslovil český odborník L. Jeleček, ktorý je v ponímaní environmentálnych dejín výrazne ovplyvnení školou D. Worstera. L. Jeleček definuje environmentálne dejiny ako *„samostatný transdisciplinárny vedný odbor vytvorený spočiatku v reakcii na najrôznorodšie environmentálne problémy postindustriálnej spoločnosti USA a následne celého sveta“*.

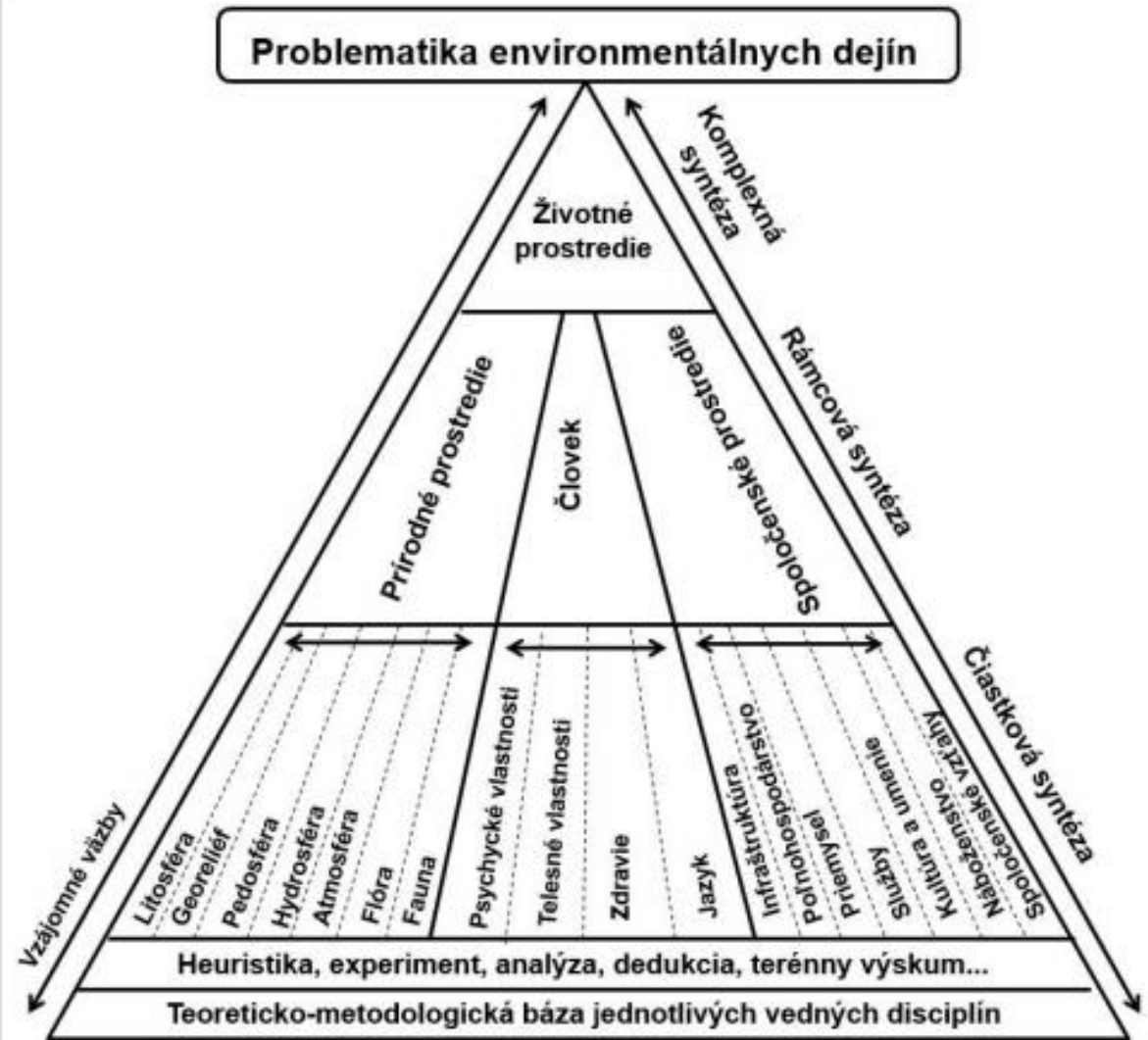
Podstatné pre ďalší rozvoj vedy je, že tieto definície v hlavnej myšlienkovej podstate viac či menej zhodujú, parciálne sa prekrývajú a líšia sa predovšetkým akcentom, či dôrazom hlavného zamerania, čo je však najdôležitejšie vzájomne sa nevyvracajú

ED môžeme chápať ako transdisciplinárny komplexný systémový výskum vnútorných zložiek, interakcií a väzieb v krajine (v prírode) vrátane ľudskej spoločnosti (t. j. človeka – jeho kultúry, myslenia, spôsobu života a techniky) v časopriestore.

Takto zameraný výskum v environmentálnych dejinách je metodologicky i metodicky veľmi náročný a vyžaduje si množstvo času na získanie relevantných výsledkov a záverov.

Pri výskume environmentálnych dejín je nevyhnutné vytvárať široké transdisciplinárne tímy odborníkov

Metavedná schéma postavenia environmentálnych dejín v systéme vied s dôrazom na vedy o životnom prostredí, respektíve o dejinách životného prostredia (krajiny).

Obr. 1: Doplnená schéma komplexného prepojenia a vzťahov v životnom prostredí (v krajine) podľa Holeca, nad ktorým stoja environmentálne dejiny. Prevzaté a doplnené podľa: HOLEC 1991, s. 63.

Environmentálne dejiny

Environmentálne dejiny sa v súčasnosti prejavujú výraznou environmentalizáciou historiografie, ale k zobrazovaniu zodpovednejšieho prístupu k budúcnosti ľudstva.

Vo svetovej historiografii sa ED veľmi rýchlo rozvíjajú ako jedna z nosných metodologických a konceptuálnych inovácií, ktorá má predpoklad smerovať k novej holistickej koncepcii výkladu ľudských dejín.

Pri chápaní ED je treba zdôrazniť, že nie sú dejinami poškodzovania životného prostredia (krajiny) človekom

Dnešná globálna environmentálna kríza je už interpretovaná ako súčasť evolúcie biosféry a dejín ľudstva. Jej počiatkom a urýchľovačom už nie je industriálna doba ale postindustriálna doba v ktorej žijeme

ED v kombinácii a s využitím počítačovej techniky (predovšetkým modelovaním) sú vedným, doposiaľ nedoceneným a neobjaveným odborom budúcnosti

Predmet štúdia

Konceptuálne a metodologicky sa predmet výskumu ED od „tradičnej“ historiografie podstatne odlišuje.

Na rozdiel od klasickej histórie, ktorá životné prostredie (krajinu), a prírodnú sféru vôbec poníma prevažne ako statický prírodný rámec ľudských dejín a len minimálne odráža jeho zmeny

Klasická história sa zameriava sa na dejiny ľudskej spoločnosti a jej vedúcich osôb, ekonomiku, spoločnosť, kultúru a pod.

ED - naopak kladú dôraz na prírodu – životné prostredie (krajinu) ponímajú ho ako aktívneho (najdôležitejšieho) činiteľa ovplyvňujúceho a podmieňujúceho vývoj celých dejín človeka a ľudskej spoločnosti

Výskum v environmentálnych dejinách sa opiera o tri nosné roviny, respektíve má tri smery výskumu „Nature – Culture – Technology“, ktoré najlepšie odrážajú spätosť a neoddeliteľnosť človeka a časopriestoru

Najnovšia vedecká literatúra z environmentálnych dejín je publikovaná v anglickom jazyku a vydávaná v prestížnych vydavateľstvách či na kvalitných univerzitách. Autori sú zväčša významní profesori histórie z krajín severnej Ameriky a západnej Európy.

J. DONALD HUGHES

What is Environmental History?

HUGHES, J. D. 2009: An environmental history of the world: humankind's changing role in the community of life. London, UK, Routledge Press, second published, 320 p.

HUGHES, J. D. 2006: What is Environmental History. Cambridge, UK, Polity Press, first published, 180 p.

2ND EDITION

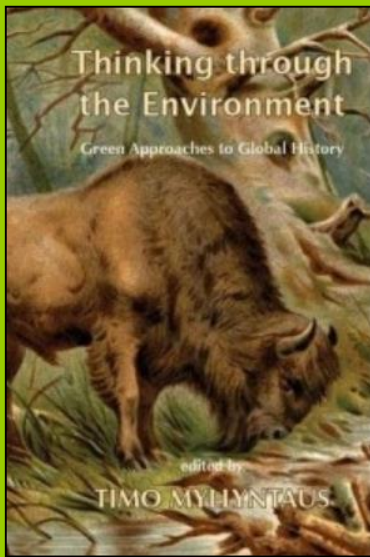
AN ENVIRONMENTAL HISTORY OF THE WORLD

HUMANKIND'S CHANGING ROLE IN THE COMMUNITY OF LIFE

J. DONALD HUGHES

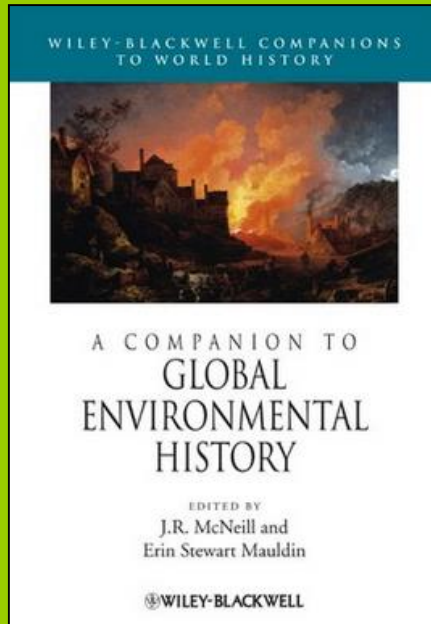

MYLLYNTAUS, T. (ed.) 2011: Thinking Through the Environment: Green Approaches to Global History. Cambridge: The White horse Press, UK, 296 p.

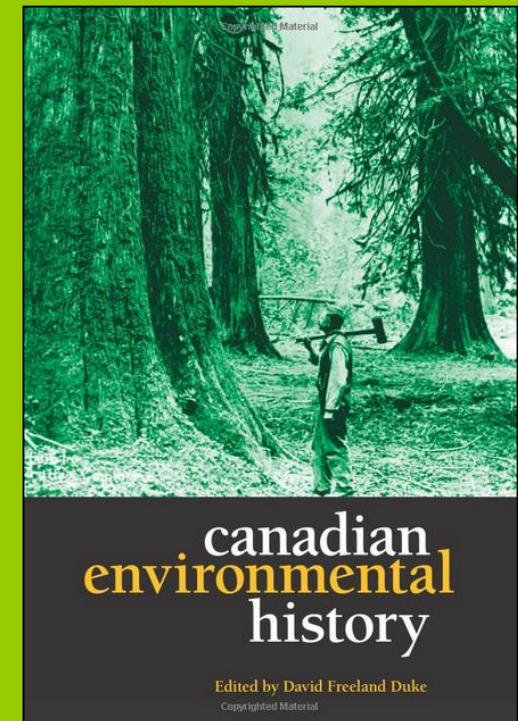

SIMMONS, I. G. 2008: Global environmental history: 10,000 BC to AD 2000. Edinburgh, Edinburgh University Press, UK, first published, 271 p.

Duke, D., F. (ed.) 2006: Canadian Environmental History. Toronto, and Ontario Canada, Canadian Scholars' Press Inc., first published, 392 p.

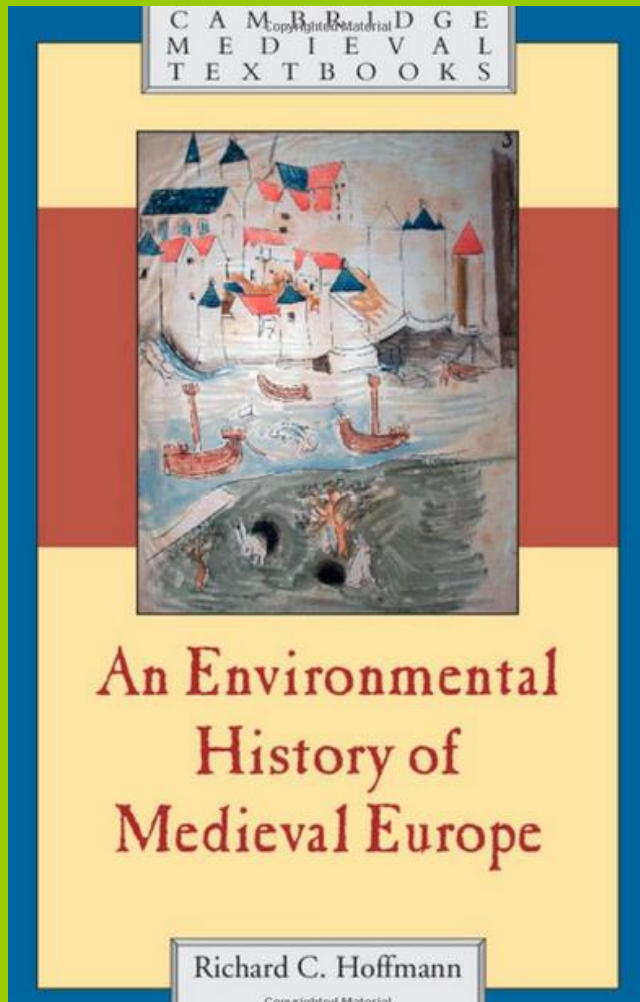
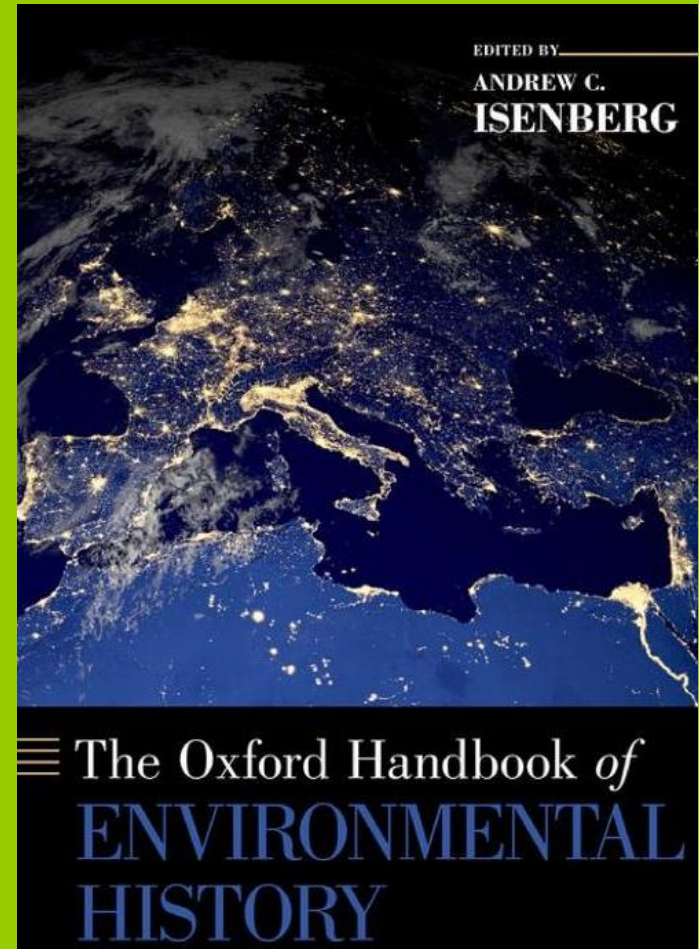

MCNEILL, J., R, MAULDIN, E., S. (eds.) 2012: A Companion to Global Environmental History. Blackwell Publishing Ltd., Oxford, UK, first published, 568 p.

Najnovšie práce z environmental history, dostupné on-line:

ISENBERG, C. A. Ed. 2014: *The Oxford Handbook of Environmental History*. Oxford University Press, England, 800 p.

Hoffmann, R. 2014: *An Environmental History of Medieval Europe* (Cambridge Medieval Textbooks). Cambridge University Press, England, 427 p.

Ako prvý sa problematike environmentálnych dejín na Slovensku venoval v roku 1991 R. Holec.

HOLEC, Roman. Miesto a perspektívy environmentálnej histórie v systéme dejín vied a techniky. In Veda a technika v dejinách Slovenska 5. Liptovský Mikuláš : b. v., 1991, s. 62.

Problematiku environmentálnych dejín na Slovensku, ich konštituovanie ako samostatného vedného odboru, prípadne ako súčasť histórie načrtol aj P. Chrastina vo svojej prednáške Environmentálna história na Slovensku: minulosť, súčasnosť (a perspektívy).

CHRASTINA, Peter. Environmentálna história na Slovensku: minulosť, súčasnosť (a perspektívy). Prednáška odznela na Workshope o environmentálných dejinách Česka a Slovenska, ktorý sa konal 5. – 7. júna 2015 v Kobylí (okr. Břeclav, Česko). Rukopis prednášky mi poskytol prof. P. Chrastina, za čo mu touto cestou ďakujem.

Tu sa vyjadroval k rozvoju, respektíve ku stagnácii environmentálnych dejín ako vedy na Slovensku v súčasnosti. S jeho konštatovaním sa možno len stotožniť.

Environmentálne dejiny sa v rámci histórie rozvíjajú len minimálne, čo je aj podmienené periférnym záujmom našej spoločnosti o históriu alebo humanitné (a spoločenské) vedy. Vyplýva to napr. aj z „nízkeho ekonomického prínosu“ výskumov týchto odborov.

Nezáujem o environmentálne dejiny je podľa P. Chrastinu možné vidieť v týchto rovinách: ich „(ne-) potreba“ pre „praktický život“, nepoznanie disciplíny medzi širokou verejnosťou a s ňou súvisiaci imidž disciplíny, medziodborovosť spôsobuje problémy v kvalitných podmienkach na bádanie (problém ponuky a získania grantov), malý počet vedeckých výstupov použiteľných v edukácii a praxi, poddimenzovaná vedecká a vedecko-pedagogická základňa, z čoho vyplýva aj absencia erudovaných bádateľov v odbore environmentálnych dejín.

Zdanlivá „nepotreba“ environmentálnych dejín vyplýva z nepoznania predmetu výskumu tejto vedy. Množstvo skúmaných environmentálnych tém v minulosti a ich poznanie nám umožní ich predchádzaniu v súčasnosti. Môžeme však konštatovať, že v poslednom desaťročí začína pozvoľný nárast záujmu historikov, respektíve historických geografov, archeológov, montanistov, prípadne i krajinárov o environmentálne aspekty využívania krajiny, jej rekonštrukciu a hľadanie prognóz ďalšieho vývoja.

Ďalšia profilácia environmentálnych dejín ako vedného odboru si na Slovensku vyžaduje aj vyučovanie tohto predmetu na vysokých školách a výchovu mladých odborníkov, či aktívnu prácu vedeckého fóra, ktoré by umožňovalo pravidelné pracovné stretnutia bádateľov

V súčasnosti sa vyučovanie environmentálnych dejín len začína rozbiehať. Tejto problematike sa niekoľko rokov venoval Pavol Maliniak v rámci svojho kurzu Spoločnosť a príroda v stredoveku na Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici, ktorý sa už v súčasnosti ale nevyučuje.

V súčasnosti sa parciálne venuje problematike environmentálnych dejín v predmete Vybrané kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska.

Od roku 2015 začal na fakulte BERG TU v Košiciach systematicky vyučovať environmentálne dejiny Pavel Hronček, kde prednáša predmet Environmentálne dejiny montánnej krajiny. Predmet sa zameriava na banskú krajinu Slovenska (resp. strednej Európy) s dôrazom na ťažbu nerastných surovín a jej vplyvov na krajinu od prehistórie do 20. storočia

Pre úplnosť treba spomenúť, že problematiku environmentálnych dejín vyučuje aj P. Chrastina; svoje predmety prednáša na univerzite v Česku

Do roku 2017 bolo na Slovensku jediné vedecké fórum, ktoré pravidelne umožňuje každoročné stretávanie odborníkov v oblasti environmentálnych dejín, a to je vedecká konferencia Človek a krajina v minulosti (Environmentálne dejiny krajiny), ktorá sa koná od roku 2014 pod garanciou Fakulty BERG Technickej univerzity v Košiciach a Kysuckého múzea v Čadci.

7. novembra 2018 sa bude konať už 5. ročník

V roku 2017 sa nám podarilo založiť vedeckú spoločnosť pre environmentálne dejiny pri historickej spoločnosti SAV v Bratislave

Potešujúce je, že v spoločnosti začali pracovať všetci odborníci, ktorý sa environmentálnym dejinám na Slovensku venujú systematicky vrátane prof. R. Holeca a P. Chrastinu (predseda K. Hollý)

V roku 2017(č. 1) vyšlo monotematické číslo Forum Historiae Krajina, príroda a životné prostredie v minulosti. Eds. K. Hollý, P. Hronček

V súčasnosti patrí medzi nosné vedecké inštitúcie v oblasti výskumu dejín životného prostredia na Slovensku Oddelenie dejín vied a techniky Historického ústavu SAV v Bratislave pod vedením Ľudovíta Hallona.

A Fakulta BERG TU v Košiciach po garanciou Dr. Pavla Hrončeka, PhD.

Pripravovaná konceptualizácia ED ako vedného odboru (Dr. P. Hronček, Prof. P. Chrastina)

Prvé práce slovenských autorov z environmentálnych dejín

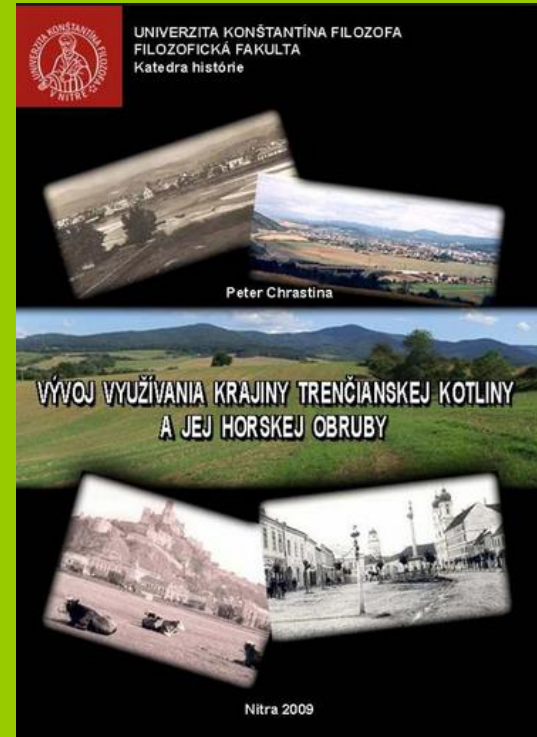
Človek a krajina
Zvolenskej kotliny v stredoveku

Pavol Maliniak

MALINIAK, P. 2009: Krajina a človek Zvolenskej kotliny v stredoveku. FHV UMB, Banská Bystrica, 246 s.

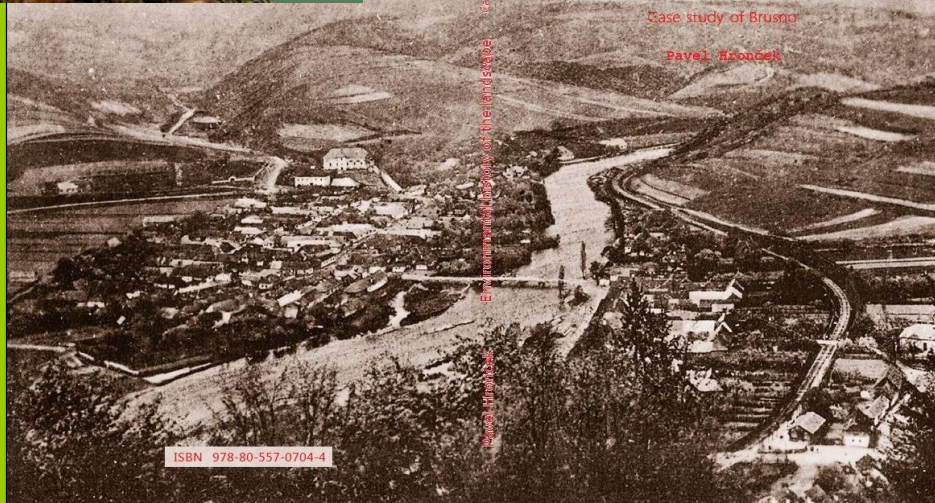
CHRASTINA, P. 2009: Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Univerzita Konstantina Filozofa, Nitra, 285 s.

Environmental history
of the landscape

Case study of Brusno

Pavel Hronček

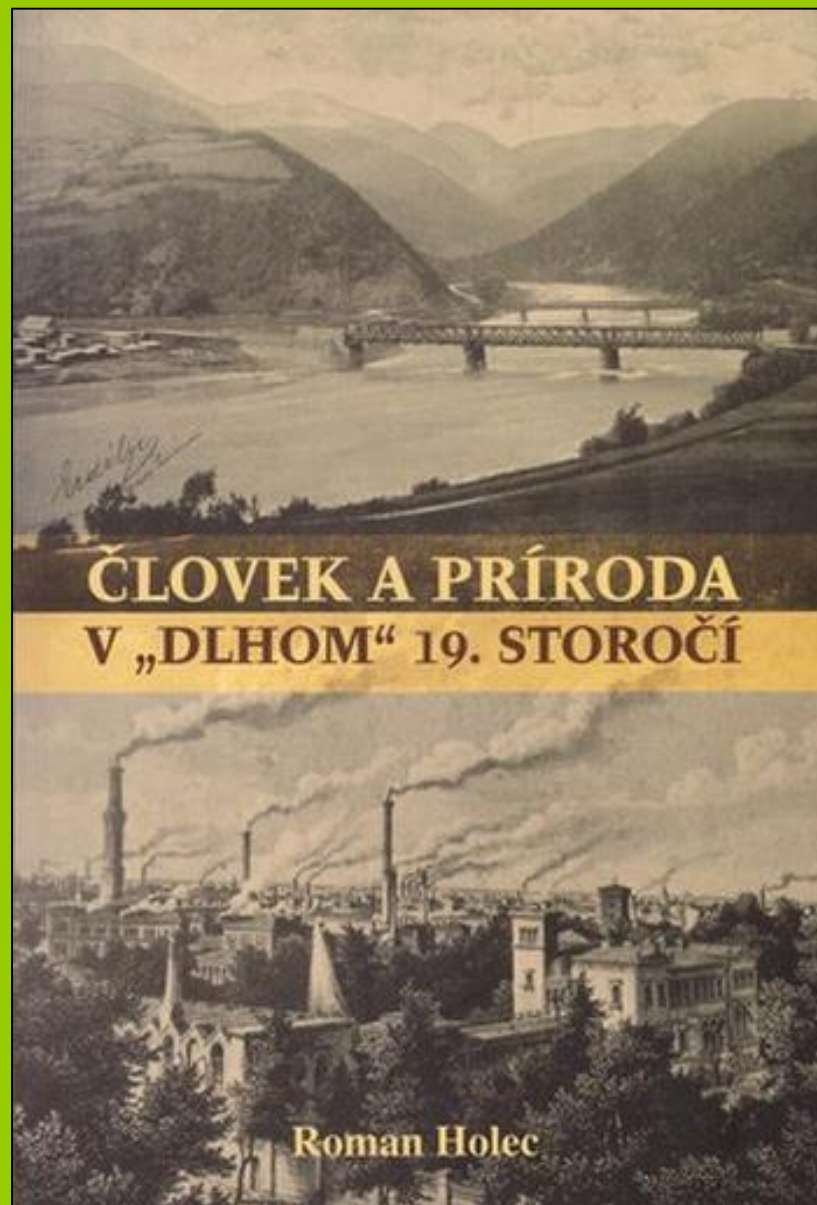
ISBN 978-80-557-0704-4

HRONČEK, P. 2014: Environmental history of the landscape. Case study of Brusno. Faculty of Natural Sciences, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia, 106 p.

Prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (1959)
Vedecký pracovník historického ústavu SAV
Profesor histórie na Katedre slovenských dejín
Filozofickej fakulty UK v Bratislave
Zaoberá sa dejinami 19. a prvej polovice
20. storočia v stredoeurópskom priestore
Vzhľadom k jeho odbornej profilácie ho môžeme
právom pokladať za nestora výskumu
environmentálnych dejín (krajiny), respektíve
dejín životného prostredia na Slovensku

HOLEC, R. 2014: Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí.
Bratislava : Historický ústav SAV, 341 s.

Quaestiones rerum naturalium, 2015, Vol. 2, november, Supplement: Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom

Quaestiones rerum naturalium

Recenzované vedecké periodikum s interdisciplinárnym zameraním

ISSN 1339-7907

Supplement | november 2015

Katedra biológie a ekológie FPV UMB

Obsah	
Úvod (Pavel Hronček).....	6
Predslov (Ludovít Hallon).....	8
Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredoeurópskom kontexte (Roman Holec)	9
Mapy prvého vojenského mapovania – prvý relevantný historický obrazový zdroj pre výskum environmentálnych dejín krajiny (Martin Turóci, Pavel Hronček).....	33
Mapy druhého vojenského mapovania, ako základný historický obrazový zdroj pre výskum environmentálnych dejín krajiny 19. storočia (Ludovít Hallon, Miroslav Sabol, Pavel Hronček).....	64
Informačné technológie a možnosti ich využitia v oblasti výskumu krajiny a životného prostredia v minulosti (Ladislav Hvizdák)	77
Časopriestorové transformácie krajiny Lučatinského prielomu (Environmentálne dejiny krajiny) (Pavel Hronček)	99
Environmentálne dejiny vinohradníctva v Ipeľskej kotline na príklade Novohradskej obce Veľké Straciny (Pavel Hronček, Ludovít Hallon, Miroslav Sabol)	171
Vybrané prírodné pohromy na Slovensku so zreteľom na Žilinský kraj (Miloš Jesenský)	194
Doprava a jej úloha pri premene krajiny Slovenska v 19. storočí (Miroslav Sabol, Ludovít Hallon)	215
Krajina a jej transformácie pri výstavbe železničných tunelov v okolí Banskej Bystrice (Pavel Hronček)	234
Hydrobiologická stanica Učené spoločnosti Šafaříkovej v Šamorine (Karol Hollý)	260
Zápas o vodné cesty (Prenikanie vplyvu Nemecka do vodnej dopravy a vodného hospodárstva na Slovensku v poslednom období existencie ČSR 1938 – 1939) (Ludovít Hallon)	283

V súčasnosti je výskum dejín životného prostredia (environmentálnych dejín) na Slovensku len v počiatkoch.

Bez cieľenej diskusie odborníkov nemôže dôjsť ku konceptualizácii jednotlivých pojmov súvisiacich s environmentálnymi dejinami a k následnej kodifikácii vedného odboru.

V najbližšom období by mala byť zodpovedaná otázka, či na Slovensku vôbec existuje potenciál na koncipovanie predmetného odboru ako samostatnej vedeckej disciplíny alebo (skôr) sa environmentálne dejiny budú etablovať ako jedna z disciplín historickej vedy, k čomu momentálny trend smeruje

Ďakujem za pozornosť

**PaedDr. Pavel Hronček, PhD.
TU Košice, Fakulta BERG,
Ústav zemských zdrojov,
Oddelenie geo a montánneho turizmu**